

GUY PRIEELS

BARRE ZOMERS

Kind in tijden van bezetting,
verzet en hoop

HOUTEKIET

ANTWERPEN / AMSTERDAM

INHOUD

DE ZOMER VAN 1942 ONZE JOOD

13

DE ZOMER VAN 1944 WIT EN ZWART

59

DE ZOMERS VAN 1942-1944 KIND TUSSEN LIEVERDS EN MENSENETERS

135

DE ZOMER VAN 1945 TERUG UIT DE HEL

201

HET TONEEL

223

BRONNEN

227

DE ZOMER VAN 1942

ONZE JOOD

Max Bleiberg neemt de trein. Met de boemel is het een halfuur sporen van Zottegem naar Geraardsbergen. Zonder de handkoffers die hij elke dag meezeult op zijn tochten als handelsreiziger zou hij zich licht als een veertje moeten voelen, maar vandaag wegen zijn ledematen als lood. Hij tast zijn zakken af, nogmaals, om zeker te zijn dat hij alle noodzakelijke papieren bij zich heeft. Zijn *Reiseschein*, zijn vreemdelingenkaart nr. 14.909 en de oproep om zich te melden bij de *Feldgendarmarie*. Al drie dagen breekt hij zich het hoofd over de convocatie. Er staat niet op vermeld waarom hij zich moet aanbieden. Bij een officieel document, gestempeld met adelaar en hakenkruis, denkt een mens meteen het ergste, zeker een Jood in een vreemd land onder Duitse bezetting. Zijn vrouw, Rosa, heeft gisteren in allerijl de gele ster op zijn jas genaaid. Je weet maar nooit. Hij kent de ordonnantie van twee maanden geleden, van 27 mei 1942 om precies te zijn, waarbij elke Jood ouder dan zes jaar verplicht is in het openbaar een davidsster op de linkerkant van de borst te dragen. Het is een stuk textiel ter grootte van een handpalm waarop J gedrukt staat. Tot hiertoe heeft hij het vertikt.

Max komt aan de kost als handelaar in fijne stoffen. Hij doorkruist het hele land, elke dag trein op trein af, onverdroten. In een beroep als het zijne, dat voornamelijk bestaat uit winkeliersbezoek, kan je bij de *gojim* niet aan komen zetten met zo'n gekke ster op je jas. En dan nog van een geel dat afstoot. Bepaalde uiterlijke tekenen boezemen wantrouwen in en zetten niet aan tot kopen, dat is bekend. Zo is hij laatst

een grote bestelling misgelopen toen hij bij een acute niesaanval zijn zakdoek wilde trekken en zijn keppeltje op de grond viel. Sommige klanten knijpen een oogje dicht, andere kijken je aan alsof je besmet bent met een of ander virus. Je kan alleen maar hopen dat je niet met een verklikker te maken hebt.

Als een dier in het wild heeft hij altijd de schutkleur aangenomen van zijn omgeving. Niet opvallen is de boodschap. Hij laat zich zelfs aanspreken als Max. Dat bekt goed. Je zal maar Meschulim heten tussen Jan, Pier en Pol. Zijn vrouw laat zich nu Rosa noemen. Als zij zich voorstelt als Ruchel, wordt ze scheef bekeken. Gewoon gênant. Idem voor zijn schoonmoeder. Wie heet Gitel in Vlaanderen? Zijn eigen kinderen heeft hij lokale namen gegeven. Walter, geboren in Wenen, heeft een Duits klinkende naam meegekregen; Charles en Anne, die hier ter wereld zijn gekomen, dragen een gangbare Belgische naam.

Een gele ster. Wat voor een schurkenstaat moet je zijn om je burgers openlijk te brandmerken? Alsof het om slachtvee gaat. De ellende, die al was begonnen tijdens zijn kindertijd in zijn geboorteland Polen, blijft zich maar herhalen. Het katholieke volkje daar bidt zich de knieën stuk, maar is niet te beroerd om op zijn altaren de laatste nakomelingen van de moordenaars die zogezegd Jezus Christus aan het kruis hebben genageld, de keel over te snijden. De Jood moet boeten tot in het negenhonderd negenennegentigste geslacht. De Jood is door zijn vestimentaire voorkomen, zijn aparte eetgewoontes, zijn mysterieuze rituelen en zijn dieventaaltje de ideale zondebok. Alles wat verkeerd loopt, is overal en altijd zijn schuld. Dat was in Rusland, waar zijn vrouw vandaan komt, niet anders. Jodenpogroms, waarbij mensen worden afgeranseld en huizen in de fik gaan, lijken wel de nationale sport van de Slavische volkeren.

Na alweer zo'n pogrom vluchtten de ouders van Max Bleiberg weg uit Mikulicze, een dorp in het noordoosten van Polen, en zochten hun heil in Oostenrijk. Ze vestigden zich in Wenen, de hoofdstad van de eeuwigdurende Donaumonarchie, waar rust heerste onder de volkeren en iedereen ongestoord zijn eigen godsdienst mocht belijden. Hier kon hun niets gebeuren. Iedereen was gelukkig in de beste der werelden. Een zalige tijd van leven en laten leven. Tot ook de troon van de keizer in elkaar zakke.

En dan was er de liefde voor de pittige Rosa Giniewski, een meisje met ogen als bergmeren. Tijdens de rumoerige Russische Revolutie waren haar ouders de terreur ontvlucht en, op zoek naar veiliger oorden, eveneens in Wenen beland. Met de opbrengst van een handvol diamanten in de naad van hun kleren genaaid kochten zij hun plekje tussen het betere volk. Rosa werkt als *Schneiderin* voor haar vader die handelaar was in lingerie. Schoonheid en finesse zijn een kolfje naar de hand van Max, die in 1935 een praalhuwelijk sluit met zijn knappe bruid. Ze poseren voor de fotograaf. Trots, zelfbewust. Hij, helemaal afgeborsteld in rokkostuum en met witte handschoenen; zij, in stralend wit satijn met sluier en sleep.

Max zit op een wolk als hij meteen voor zijn schoonvader aan de slag kan. Hij heeft een goed voorkomen, is rad van tong en het zakendoen zit hem in het bloed. Algauw ontpopt hij zich tot een rasverkoper, die hard werkt en veel krediet opbouwt bij zijn klanten door het nakomen van zijn beloftes. Een woord is een woord. De zaken vlotten en de familie kan er een levensstijl op nahouden, een gegoede burger waardig. Rosa raakt zwanger en in 1936 wordt hun eerste zoon geboren. Walter. Een degelijke Duitse naam in een Duitstalige gemeenschap. Hun geluk zou compleet zijn, ware het niet dat zich boven het

land donkere wolken samenpakken. Onder het geduvel van een Oostenrijkse schreeuwlelijk die in Duitsland de macht heeft gegrepen, worden de Joden opnieuw het mikpunt van pesterijen en uitsluiting. De eerste rassenwetten worden uitgevaardigd, de kinderen van Israël worden gestigmatiseerd als *Untermenschen* en uit het openbare leven geweerd.

En alles kan opnieuw beginnen, net als in Polen en in Rusland. Het antisemitisme wakkert aan. Het land van melk en honig wordt vergiftigd door spot en getreiter. Zijn schoonouders besluiten al in 1935 de wijk naar Brussel te nemen. Max houdt nog even vol in de hoop dat de Oostenrijkers alsnog bij zinnen zullen komen, maar die lopen met open armen het monster tegemoet en gooien zich gewonnen verloren in zijn muil. Met de *Anschluss* in 1938 draait de wereld de verkeerde kant op en ziet Max zijn dromen instorten. Het nazischrikbewind verstevigt met de dag zijn greep. Wanneer zijn schoonvader overlijdt, wendt zijn weduwe Gitel al haar overtuigingskracht aan om het jonge gezin naar België te krijgen.

Vluchten is voor de Jood een tweede natuur. Hij doet het al sinds het begin der tijden. Koop nooit iets dat te groot is om in je zakken te stoppen, heeft zijn vader hem al van kindsbeen af ingepeperd. Investeer in steentjes, goud, dat soort dingen. Alles wat geen plaats inneemt en dat je overal ter wereld te gelde kan maken. Een huis is voor slakken. Ballast waar je maar moeizaam mee wegkomt. Hij verkoopt zijn meubilair, draait de sleutel in het slot van zijn huurwoning en vat met vrouw en kind de lange treinreis aan naar Brussel.

Ze strijken neer in de gemeente Etterbeek, waar Gitel woont. De clientèle van zijn pas overleden schoonvader valt hem in de schoot. Erg gegeerd is het ondergoed gemaakt uit *macco*, een Egyptische katoenvezel die wordt gefabriceerd door

weverij Dulcia in Zottegem, een textielstadje. Met de opbrengst kan hij dik zijn brood smeren. Om te besparen op de kosten besluit Max zich te vestigen bij de bron en verhuist naar de Egmontstede. Hij gaat wonen aan de Fiefelhoek op een paar honderd meter van het station.

De trein rijdt om kwart over acht het station van Geraardsbergen binnen. Om negen uur moet hij zich melden bij de Kommandantur aan het Stationsplein nr. 9. Hoewel de zon straalt, heeft hij een lichte regenjas aangetrokken om de vervloekte ster aan het gezicht te onttrekken. Zo kan hij, om zijn zenuwen tot bedaren te brengen, nog een wandeling maken in de stad zonder dat de passanten hem omver kijken of hun ogen de andere kant opdraaien. Met dat ding op zijn jas voelt hij enkel schaamte en uitsluiting. Het maakt hem fysiek misselijk.

Even voor negen betreedt Max Bleiberg schoorvoetend de Kommandantur. Een kantoorpik wijst hem met zijn kin de weg naar het bureau waar hij zich moet melden.

‘Meschulim Bleiberg?’ De *Feldwebel* monstert hem van top tot teen.

‘Dat ben ik.’

‘Sinds wanneer draag jij die ster op je jas? Eerlijk antwoorden.’

‘Mijn vrouw heeft hem er gisteren op genaaid.’

‘Waarom niet direct na de ordonnantie?’

‘Ik zal open kaart met u spelen, *mein Herr*. Het doet mijn klanten aarzelen om te kopen. En voor de buurt maakt het geen verschil uit. Iedereen kent me als de Jood van de Fiefelhoek. Ik ben trouwens de enige Jood in Zottegem.’

De *Feldwebel* zit wat in zichzelf te grommen en knikt met het hoofd terwijl hij Max aandachtig aankijkt.

‘Luister, Bleiberg. Het zal me aan mijn reet roesten of jij die ster draagt of niet, maar ik beveel het je sterk aan als je niet in de doos wil belanden. *Ordnung muss sein, verdammt nochmal!*’

‘Zal ik doen, *mein Herr.*’

‘Kom jij vaak in café Land van Aalst in Zottegem?’ vraagt de *Feldweibel* terwijl hij de klacht vluchtig doorneemt.

‘Nooit, maar ik loop er tweemaal per week voorbij als ik naar de *Dulciafabriek* ga om orders te plaatsen of goederen af te halen.’

‘Neem in het vervolg een andere weg. Die twee wijven achter de toog, moeder en dochter, zijn kwatongen.’

‘Bedankt voor de goede raad.’

‘Opgerot. En dat ik je hier nooit meer terugzie.’

Max is compleet verrast. Het onderhoud heeft amper vijf minuten in beslag genomen. Hij kan nauwelijks geloven dat hij alweer onder de blauwe hemel staat. Hij haalt diep adem en blaast opgelucht uit. Het minste wat hij had verwacht was een flinke bolwassing, want van schelden kennen ze wat, de Duitsers. De gedachte dat hij ter plekke kon worden aangehouden heeft hem geen seconde losgelaten. Voor hetzelfde geld zat hij nu in het kot. Hij mag God op zijn blote knieën bedanken.

De conducteur heeft de trein met een kort fluitsignaal opgehouden om een pastoor op zijn dooie gemak te laten instappen. Geestelijken worden hier behandeld als wezens van een hogere orde. Er is plaats zat, maar de zwartrok laat zich op de bank recht tegenover Max vallen, die niks opheeft met katholieke priesters. In Polen stonden ze onbewogen toe te zien hoe hun gelovigen de Joden molesteerden. Geen vinger staken ze uit.

‘Ik ben Leopold Bressers,’ zegt de pastoor met een brede glimlach. Max hakkelt wat. Weg zijn z’n vlotte praatjes. Alleen

al door het feit dat hij met die ster op zijn jas wordt aangesproken, uitgerekend door een paap, is hij te verbouwereerd om zichzelf voor te stellen.

‘Wij hebben elkaar al eerder gezien. Toch?’ Max knikt. Er valt gewoon niet naast deze zwartrok te kijken als hij met veel zwier en iedereen luid groetend zijn spoor door de straten trekt.

‘Ik ontferm mij over de wijk Bevegem.’

‘Ik woon daar vlakbij, aan de Fiefelhoek. Ik heet Max Bleiberg.’

‘Juist. De man die ervoor zorgt dat onze dames zich goed in hun vel voelen.’

‘Pardon?’

‘U verkoopt toch lingerie?’

Max heeft het even niet. Frivoliteiten is het laatste wat hij verwacht uit de mond van een priester, maar Leopold Bressers is dan ook een geval apart. Loot uit de Gentse beau monde, veel *parler Français* en praatjes voor tien. Een lefgozer die weet dat de wereld hem toebehoort en geen stap opzijzet voor de duvel of zijn moer. Dus ook niet voor *den Duits*. En pastoor Bressers is goed ingelicht, zijn tentakels strekken zich uit tot in Rome. Van alle priesters te velde is hij een van de weinigen die geen twijfels meer heeft over het lot van de weggevoerde Joden.

Uitgerekend deze pastoor van de bloeiende wijngaard, met een kelder waarin vijfhonderd flessen *grand cru classé* liggen te wachten om ontkurkt te worden, is door monseigneur Coppieters, bisschop van Gent, hoogstpersoonlijk naar Zottegem gezonden om zich te ontfermen over de zielen van de arbeiders in de zich snel uitbreidende wijk Bevegem. In de eerste plaats om de pastoor een lesje in nederigheid bij te brengen.

‘Het is de eerste keer dat ik u met een ster zie,’ zegt de pastoor.

‘Dat was de reden waarom ik me bij de *Kommandantur* moest melden.’

‘Ik weet wat het betekent te worden aangekeken omdat je er anders uitziet. Er zijn momenten dat ook deze soutane me knelt.’

‘Ik word verplicht die ster te dragen. U hebt ervoor gekozen.’

‘Wat niet wegneemt dat er dagen zijn dat ook ik onopgemerkt naar buiten zou willen.’

Alsof dat al mogelijk zou zijn, denkt Max. U mist nog net een roepstoeter om uw eeuwige optimisme in tijden als deze schaamteloos uit te dragen.

‘Dan nog zou u worden bekeken als een gewone burger, ik daarentegen als een wezen van lagere rang.’

‘Het zijn moeilijke tijden. Iedereen zal er doorheen moeten op zijn eigen manier. Maar we moeten er wel zijn voor elkaar. U zou nog raar opkijken van de offervaardigheid van sommige mensen. Dit gezegd zijnde, als ik ooit voor u iets kan betekenen, laat het me dan weten.’

‘Ik neem u op uw woord,’ zegt Max Bleiberg.

Max kan niet over zijn trots heenstappen. De gedachte dat hij als tweederangsburger behandeld wordt, verdraagt hij niet. Nog wat overmoedig door het geluk dat hem in de *Kommandantur* te beurt is gevallen vraagt hij zijn vrouw, zodra hij de voordeur achter zich heeft dichtgetrokken, die gele ster te verwijderen. Zij kijkt hem niet begrijpend aan.

‘Rosa, haal dat hatelijke ding van mijn jas.’

Ze maakt geen aanstalten. ‘Wat moesten ze van je?’

‘Ach, die *Feldwebel* wilde gewoon weten waarom ik van Brussel naar Zottegem ben verhuisd. Ik heb hem uitgelegd dat ik het om praktische redenen heb gedaan, omdat ik dichterbij mijn leveranciers wilde wonen en op die manier kon besparen op de reiskosten. Hij heeft daar verder geen spel van gemaakt. Dus niks aan de hand.’

Rosa gelooft hem niet zomaar op zijn woord, ze probeert zijn gedachten te lezen. Max heeft altijd voor alles een uitleg klaar. Ze maakt nog steeds geen haast om de ster eraf te halen. ‘Toe nou, mens. Doe wat ik vraag.’

Omdat het niet snel genoeg gaat naar zijn zin, neemt Max een schaar en knipt de draadjes door waarmee de ster aan zijn jas is vastgehecht. ‘Zo, dat hebben we dan weer gehad.’

‘Probeer jij me wijs te maken dat je helemaal naar Geraardsbergen moest reizen om uit te leggen waarom je van Brussel naar Zottegem bent verhuisd?’

‘Ja, waarom anders?’

‘Dan worden wij in de gaten gehouden, Max.’

‘Wat wil je doen? Onderduiken?’

‘Hadden we beter gedaan in plaats van ons te laten inschrijven in het Jodenregister van de gemeente.’

‘En onzichtbaar worden. Hoe had ik dan aan de kost moeten komen?’

Het zal allemaal wel loslopen, denkt hij bij zichzelf. Zolang hij uit de buurt blijft van dat stel duivelinnen uit café Land van Aalst, hoeft hij zich voor de rest van de bevolking weinig zorgen te maken. Hij vraagt zich af wat die wijven met het verklikken van medeburgers op zak steken. Waarom laten ze niet Gods water over Gods akker lopen? Andere mensen doen het wel. Hij kan niet zeggen dat hij in Zottegem onheus wordt bejegend. Nee, niet beter of slechter dan een ander.

Maar Max loopt niet in een zak. In het stadje doet het gerucht de ronde – de kraaien van café Land van Aalst hebben het rondgekrast – dat de *Jode* naar de *Kommandantur* in Gerardsbergen is ontboden omdat hij de gele ster weigert te dragen. En kijk, daar loopt hij alweer de goegemeente uit te dagen. De judassen liggen op de loer. Op zijn nieuwe route langs de markt loopt hij voorbij café Uilenspiegel, de stamkroeg van de donkere flaminganten. De uitbater, Gaston Van Herzele, houdt niet van het Uitverkoren Volk, en dat is nog zacht uitgedrukt. Voor zijn part zou elke Jood een brandmerk op het voorhoofd moeten krijgen alvorens op een katholieke gemeenschap te worden losgelaten. Gaston staat met de handen op de heupen in het deurgat als Max voorbijkomt en kijkt hem aan zonder een spier te vertrekken. Max groet schuchter, maar zijn groet wordt niet beantwoord.

Als hij terug naar huis loopt, passeert hij ter hoogte van de spoorwegbrug café De Klok, uitgebaat door Michel Van Dorpe, die een al even grote lieverd is als Gaston Van Herzele. Lid van de vnv-militie, laarzendrager en knuppelman. Beide kroegbazen zijn drinkebroers die regelmatig bij elkaar over de vloer komen. Hun gemeenzame Jodenhaat is nog eens flink opgeschud door de film *Jud Süß*, die zij in maart van vorig jaar in de Gentse cinema Majestic hebben gezien. Het is hun niet ontgaan dat Bleiberg vrolijk als een vogel door de straten van Zottegem flaneert en openlijk zijn Jodenreet veegt aan de gele ster.
